

Kiriku ja riigi suhete kriisi allikad Eestis

Õigeusu taassünd Eestis

Mõned ajaloolased seostavad Peeter I Baltisaksa alade vallutusega õigeusu levikut Eestis kui *põhjust* ja *tagajärge*. See ei vasta tõele, sest toda tunnistati siin tunduvalt varem. Esimesed kirjalikud ülestähendused õigeusust eestlaste seas pärinevad XII sajandist. Kuid „aktiivne õigeusu taassünd Eestimaa pinnal ei toimunud mitte XIII sajandil, nagu seda oleks võinud eeldada Nystadi (Uusikaupunki) rahulepingu tulemusel õigeusklikult suurriigilt, vaid XIX sajandi keskpaiku. Pealegi see protsess algas mitte tsaari või Pühima Sinodi initsiatiivist lähtuvalt, vaid esialgu pigem Venemaa valitsuse tahte *vastaselt*, kes traditsiooniliselt toetus Liivimaal ja Eestimaal baltisaksa aadelkonna võimule“¹, mis reageeris väga karmilt eesti ja läti talupoegade püüdlustele õigeusuga liituda.

Aleksander II korraldusel eraldati 800000 rubla niinimetatud „kirikuehituslikuks operatsiooniks“, kuid tagakiusamine jätkus. Esimene valitseja, kes järjekindlalt asus toetama õigeusku Baltimaadel, oli Aleksander III. Nimelt tema valitsusajal Vene riik võttis esmakordselt kursi, et „toetada uuspöördujaid ja mitte lubada neile liiga teha.“²

Häda seisneb ainult selles, et toetamine toimus üheaegselt koos niinimetatud „venestamisega“. Nagu kirjutab Natalija Andrejeva, „...seatud eesmäärke ei saavutatud, aga valitud suuna tulemused omasid oodatule vastupidist efekti: aitasid kaasa venevastaste meeleolude kasvule nii baltisakslaste, eestlaste ja lätlaste seas.“³

Venestamise traumaatiline jälg eesti rahvuslikus teadvuses on üleelatava kriisi üks tähtsamaid allikaid.

Autonoomia saamine

¹ *Ülemp. Nikolai Balašov, ülemp. Igor Prekup. Õigeusu probleemid Eestis: arhimandriit Grigorios D. Papatomase raamatust “Õnnetus olla väike kirik väikesel maal“.* Tallinn, 2013, lk 24.

² *Гаврилин А.В. Очерки истории Рижской епархии.* Rīga, 1999, lk 288.

³ *Андреева Н.С. Прибалтийские немцы и российская правительственная политика в начале XX века [Elektroniline resurss] // Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. URL: <http://www.dissercat.com/content/pribaltiiskie-nemtsy-irossiiskaya-pravitelstvennaya-politika-v-nachale-20-veka#ixzz3IiG9j3SL> (vaadatud 21.05.2015).*

Tallinna vikariaadi (ajutiselt ka kogu Riia piiskopkonna) peaks määrati 31.12.1917. a esimene eestlasest piiskop – piiskopmärter Platon (Kulbusch), kelle enamlased lasid maha 14.01.1919. a.

Ajutine Eesti Piiskopkonna Nõukogu võttis suuna autokefaalia saamiseks, peale seda eesti õigeusu kanoonilise arengu kujunemise protsess arenes kiiresti. Juba 19.11.1919. a Moskva Patriarhaadi Kõrgeima Kirikuvalitsuse otsusega asutati iseseisev Eesti piiskopkond, järgmisel aastal sama juhtorgani poolt muudeti ümber see autonoomseks Eesti Õigeusu Kirikuks. Peale seda, pärast truudusevande andmist Moskva Patriarhiale ja kogu Venemaa Õigeusu Kiriku hierarhiale, pühitseti Tallinna ja kogu Eesti peapiiskopiks 05.12.1920. a preester Aleksander Paulus.

Teistsugune autonoomia?

Konsolideerudes õigeusu protestantiseerumise ohtlike tendentside vastu, vene vaimulikud ja ilmalikud organiseerisid ennast, saavutades 1920. a EAÕK-i Täiskogul Vene koguduste Eestis Vaimuliku Nõukogu asutamise – alternatiivse EAÕK-i Sinodile juhtorgani.

Kuid varsti, EAÕK-i Täiskogul 1922. a võeti vastu häälte enamusega kiriklik põhikiri, mis ei näinud ette autonoomset vene koguduste liitu. Vene koguduste esindajate poolt ilmutatud visadus seista enda, nagu praegu öeldaks „vene maailma saarekese“ eest, tegi enamuse Täiskogul liikmeid rahutuks ja ärgitas neid tegema peapiiskopile ühes Sinodiga ettepanekut „ajawiitmata selleks kõike tarvilikke ja võimalikke korraldusi teha“⁴, et tagada kiriklikku iseseisvust.

Seda Täiskogul käsundit Sinodile tihti interpreteeritakse kui kogulikku otsust ülemineamiseks Konstantinoopoli Patriarhaadi jurisdiktsiooni alla. Kuid see tõlgendus on enam kui meelevaldne. Täiskogul 1922. a protokollidest järeldeb, et selle istungitel polnud mitte mingisugusest Moskva Patriarhaadi alt lahkumisest juttu. Räägiti ainult autonoomia tugevdamisest.

Ülempiiskop Aleksander, jõudes Konstantinoopolisse Soome Õigeusu Kiriku (SÕK) delegatsiooni koosseisus 1923. a suvel, viidates sellele et, „Eesti Kiriku kasvu arengu tarvis on eluliselt vajalik autokefaalia tunnustamist“, palus, et Üleilmne Patriarh tunnustaks ja õnnistaks Eesti Õigeusu Kiriku autokefaaliat ja „veenaks teisigi Ida-Õigeusu patriarhe nõustuma“⁵ sellega.

⁴ 15. juuni 1922. a EAÕK Täiskogul protokoll. EAA.1655.3.13, lh 7.

⁵ Tsiteeritud: *Põld A. History of the Orthodox Church of Estonia // The Autonomous Orthodox Church of Estonia / L'Eglise autonome orthodoxe d'Estonie: Approche historique et nomocanonique.* Ed.: Archim. Grigorios D. Papatomas, r. p. Matthias H. Palli. Athenes, 2002. P. 276; Православие в Эстонии: Исследования и документы. В 2-х т. / Ред.: прот. Н. Балашов, С.Л. Кравец. – М.: ЦНЦ «Православная энциклопедия», 2010, к 2, lk 41–42.

Kuid Patriarh Meletios ei kinkinud autokefaaliat. Võttes EAÕK-i ja SÕK-i oma jurisdiktsiooni alla, ta ainult kinnitas juba varem Vene Kiriku antud autonoomseid staatuseid.

Naastes Eestisse, metropoliit Aleksander esitles üldsusele EAÕK-i üleminekut Konstantinoopoli Patriarhi omofoori alla, kui ihaldatud autokefaalia saavutamist.

EAÕK-i Täiskogul 1924. a, rikkudes Tomose ettekirjutust kolme piiskopkonna moodustamise kohta, asutati piiskopkond vene kogudustele, mida varsti nimetati Narva piiskopkonnaks⁶. See otsus rikkus kanoonilist printsipi kiriklike struktuuride jagunemise kohta territoriaalse tunnuse järgi, aga mitte rahvusliku, etnokultuurilise või muu põhjal.

Põhjuseid, miks eesti õigeusu vene osa sellist eraldatust taotles, on mõistetavad, kuid Jumala tõde siin polnud, kuna see oli vastuolus peamiste eklesioloogia ja kanoonilise õiguse alustaladega. See eraldatus osaliselt, võimalik, et aitas vene kogudustel säilitada oma eripära ja vältida paljusid konflikte, aga üldiselt see kahjustas õigeusku Eestis, kuna eraldatud kogukonnad jätkasid omasoodu paralleelsetes maailmades, mis aitas kaasa nende vastastikusele kaugenemisele (kui mitte isegi võõrandumisele), alustpanevale pinnasele edaspidi toimunud lõhenemisteks.

Emakirikuga taasühinemine

Kanooniliselt ebanormaalne olukord, millesse sattus EAÕK Konstantinoopoli alla ülemineku tõttu, hakkas muutuma, kahjuks alles seoses Eesti Vabariigi olemasolu lakkamisega, mille asemele moodustus liiduvabariik – ENSV. See vastastikune seos määras alatiseks massiteadvuses suhtumise Moskva Patriarhaati ja tema struktuuri Eestis, kui „okupatsioonilisse“.

EAÕK-i taasühinemine VÕK-iga 1941. a, mis järgnes Eesti riiklikkuse likvideerimisele 1940. a ja järgnevad muutused Eesti Kiriku nimetuses, staatuses, struktuuris olid niivõrd seaduspärased, kuivõrd ekslik on neid mõista kui ühtset protsessi, mis oli planeeritud ja juhitud ühest ja samast „otsuste langetamise keskusest“.

Arhiividokumendid annavad tunnistust kahest vastastikku kohtuvast protsessist, mis algasid viivitamatult Eesti ja Läti aladel 1940. a., vahetult pärast Balti maade sunniviisilist ühendamist NSVL-iga.

Esmajärjekorras tuleb pöörata tähelepanu rea vene koguduste aktiivsele ja otsustavale püüdlusele naasta Moskva Patriarhaadi jurisdiktsiooni alla.

⁶ Narva Piiskopkonna nõukogu tsirkular nr 29, 28.10.1924 a. EAA.1898.1.69 (paginatsioonita).

Teise protsessi algatas Moskva Patriarhaat: kuna Eesti 1923.a ja Läti 1936. a autonoomsed Õigeuskirikud olid antikanooniliselt lahutatud Moskva Patriarhaadist, oli selle juhtkonnal kohustus siin tagada tingimused kanoonilise kirikuelu korraldamiseks. Sel eesmärgil, Leedu ja Vilniuse metropoliit Eleferile (Bogojavlenski) – ainsale ülemhingeekarjasele Baltimaadel, kes oli sel momendil Moskva Patriarhaadi kanoonilises alluvuses – anti volitused võtta suhtlusesse ja ajutiselt juhtida õigeusu kogudusi Eestis ja Lätis, kes soovivad taasluua kanoonilist sidet Emakirikuga.

Lõhestumise vältimiseks otsustas metropoliit Aleksander „korraldada ja juhtida“ EAÕK-i koguduste taasühinemise protsessi Emakirikuga. Pärast kogudustelt arvamuste järelepärimist, pöördus metropoliit Aleksander (Paulus) kirjalikult 16.11.1940. a Patriarhi trooni Hoidja metropoliit Sergiuse (Starogrodski) poole taasühinemispalvega.

Metropoliit Sergius vastas metropoliit Aleksandrile üksikasjaliku kirjaga nr 696 13.12.1940. a, kus iseloomustas EAÕK-i üleminekut Konstantinoopoli alluvusse kui kirikulõhet ja selgitas, et naasta kanoonilisse ühisusse saab läbi patukahetsuse. Et hoiduda taasühinemise protsessi komplitseerimisest, ta soovitas autonoomia küsimus „hetkel esitamata jätta“ ja soovitas „naasta millegi tagasihoidlikumale: Eesti piiskopkond“⁷ (see tähendab, autonoomiale eelnenud staatuse juurde). Kirja kohaselt jäi metropoliit Aleksander piiskopkonna valitsevaks piiskopiks ja piiskop Paulus pidi saama tema vikaariks.

Nendel tingimustel toimus 30.03.1940. a EAÕK-i taasühinemine Emakirikuga.

Arhiivi materjalidest järeldub, et võttes taasühinemise protsessis initsiatiivi oma kätte ja minnes kompromissidele, õnnestus metropoliit Aleksandril ja EAÕK-i Sinodil ära hoida mitte ainult hargnemine, vaid ka isegi nende juhitud kirikliku struktuuri likvideerimine. Vastupidiselt sellele, mida näiteks metr. Grigorios (Papathomas) kinnitab oma kirjutistes, EAÕK polnud likvideeritud ega „alla neelatud“. Kõigis järgnevases staatustlikes või struktuurilikes muutustes EAÕK säilis „tagasihoidliku“ Eesti piiskopkonnana.

Kirjavahetusest järeldub, et metropoliit Aleksander, suundudes Moskvasse taasühinemiseks, oli teadlik: teda võetakse vastu läbi patukahetsuse ja EAÕK-i staatust alandatakse piiskopkonnani – Kohaliku Kiriku esialgse tasemeni. Seda on oluline ära märkida seepärast, kuna hiljem kirjeldades kohtumist Patriarhias, kinnitab ta, et patukahetsuslik taasühinemise loomus, samuti ka EAÕK-i autonoomiast ilma jätmise ja muu, olid talle ootamatud.

⁷ Metr. Sergiuse (Stragorodski) kiri nr 679 a metr. Aleksandrile (Paulus) 13.12.1940. a. EAA.1655.3.416, lh 92.

Ja mis puudutab taasühinemise protsessi ennast: selle kestvust, sündmuste järgnevust, tingimuste läbirääkimist, metr. Sergiuse (Stragorodski) selgeid vihjeid kirjavahetuses jne – kõik ühtekokku tõendab, et nõukogude eriteenistused kahtlemata kontrollisid antud protsessi, kuid polnud tolle initsiaatoriteks ega suunanud seda. Kui taasühinemine oleks ellu viidud nende nõudmiste järgi ja kuskilt kõrgemalt tulnud käsu korras, siis kõik oleks kestnud mitte rohkem kui kuu aega, vaid mitte kaheksa. *EAÕK-i ja VÕK-i vahelise kanoonilise ühtsuse taastamine oli vastastikune kohtuv kirikusisene protsess, kuigi poliitilistest oludest **tingitud**, ent mitte nende poolt dikteeritud.*

Osaline lõhenemine...

Kohe, kui Eesti sattus Saksa okupatsiooni alla, püüdis metropoliit Aleksander lahkuda Moskva Patriarhaadist ja taasluua EAÕK endises staatuses ja struktuuris (mille jaoks alguses muidugi sai tuge okupatsioonivõimudelt), kuid õnnestus seda läbi viia ainult Tallinna piiskopkonnas ja väikese osa Narva omas, kuna valitseja Pavel oli võtnud saksa fašistliku okupatsiooni algusest peale kindla seisukoha, et tuleb säilitada truudust Emakirikule, jäädes eksarhi Sergiuse (Voskressenski) alluvusse. Veendes Eesti piiskopkonna vaimulikke ja ilmikuid säilitada truudust Moskva Patriarhaadile, tema, kes formaalselt oli metropoliit Aleksandri vikaar, pidas end ülal kui valitsev piiskop.

Lõpuks toetasid regionaalse tasandi okupatsioonivõimud riigikomissar Lohse näol metropoliit Sergiust (Voskressenski), registreerides Balti eksarhaadi ja Narva piiskopkonna ja andsid Eesti õigeusklikele ise voli valida, millisesse jurisdiktsiooni kuuluda.

... ja osaline taasühinemine

Saksa-fašistlik okupatsioon asendus 1944.a septembris nõukogude omaga. Taganevate saksa vägedega evakueerus ka suur hulk Eesti elanikke, sealhulgas ka õigeusklikke, kelle seas oli ka metropoliit Aleksander (Paulus) ning 22 vaimulikku. Eesti õigeusklike diasporaa juhtimiseks rajas metropoliit Aleksander Stockholmis EAÕK-i Sinodi eksiilis.

Ja mis oluline on märkida, kui välja arvata vaid üks liige, ilmik T. Grünthal, siis kogu metropoliit Aleksandri sõja ajal koopteeritud Eesti Apostlik-Õigeusu Metropoolia⁸ Sinod jäi Eestisse ja 1944. a, novembris pöördus patukahetsuskirjaga

⁸ Saksa võim ei võimaldanud metropoliit Aleksandri struktuuri nimetada „kirikuks“.

Patriarhi trooni Hoidja, Leningradi ja Novgorodi metropoliit Aleksiuuse (Simanski) poole.

VÕK-i Püha Sinodi määrusega 08.12.1944. a tehti Pihkva ja Porhovi ülempiiskop Grigorile (Tšukov) ülesandeks viia läbi taasühinemine.

Saabudes Tallinna kohtus ülempiiskop Grigori 05.03.1945. a, EAÕM-i Sinodi liikmetega, kes kinnitasid talle „kõrvalekaldumatust otsusest jätta maha skisma“⁹. Järgmisel päeval, 06.03.1945. a, toimus Eesti Kiriku lahkulöönud osa taasühinemine selle Sinodi liikmete näol Moskva Patriarhaadiga. Seejärel saatis peapiiskop Grigori oma määrusega 07.03.1945. a laiali EAÕM-i Sinodi ning tolle asemele asutati pariteetsetel alustel Piiskopkonna Nõukogu (kaks vaimulikku nii vene kui eesti vaimulikkonnast ja üks varukandidaat kummaltki poolelt).

Sellel formaal-kanoonilisel tasemel ühinemisprotsess lõppeski. Vaatamata ühispiiskopkonna struktuurile püsis muidugi mitte vaenulik, rahumeelne, kuid kuidagi paralleelne kooseksisteerimine eesti ja vene koguduste vahel. Loomulikult, kirikuelu pole eukleidese geomeetria. Need paralleelid ristusid pidulikel jumalateenistustel ja piiskopkonna koosolekutel, kuid üldiselt mitte enam. Ning kui eesti vaimulikkond ja ilmikud tunnetasid oma isasid, vendi ja õdesid „hajuvil asuvale“ oma kogukonna osana ja tajusid lahusolekut enam või vähem valusalt, siis vene kogudustes reeglina nende peale isegi ei mõeldud. Selles viimistlematus ühtsuses, mis jäeti 1945. a „taasühinesid ja Jumal tänatud“ tasemele, peituvad ka tänase kriisi allikad.

Sellises seisukorras elas Eesti piiskopkond kuni muutuste epohhini.

Taastamine ja „taastamine“

Juhindudes kirikliku heaolu kaalutlustest, arvestades ajaloolist ja poliitilist reaalsust, VÕK-i Püha Sinod, viidates metropoliit Sergiuse (Stragorodski) kirjale nr 1780 15/28. juunist 1920. a, kinnitas kehtivust VÕK-i Kõrgeima Kiriku Valitsuse¹⁰ määruse Eesti Õigeusu Kiriku autonoomia tunnustamisest. Kiriklik-diplomaatilisest põhimõtetest lähtuvalt asendati termin „autonoomia“ sinodaalses määruses laiema „iseseisvusega“, mille piirid olid täheldatud sõnasõnalt täpselt nii, nagu ülalpool mainitud ajaloolises dokumendis: „...kiriklik-majanduslikes, kiriklik-administratiivsetes, kiriklik-hariduslikes ja tsiviil-kiriklikes asjus“¹¹. Sama

⁹ Православие в Эстонии..., k 2, lk 188.

¹⁰ Moskva Patriarhaadi Kõrgeim Kiriku Valitsus koosnes Püha Sinodi ja Kõrgeima Kiriku Nõukogust.

¹¹ Vt VÕK-i Püha Sinodi koosoleku 11.08.1992. a Vihik nr 63; Православие в Эстонии..., k. 2, lk 211.

määrusega Patriarhi vikaarpiiskop Kornelius määrati valitsevaks piiskopiks, tiitliga „Tallinna ja Eesti“.

Veidi enne seda tunnistas Tallinna linnakohus 29.06.1992. a otsusega Õigeusu Kirikut Eestis omandireformi subjektiks, peale mida algas kirikuvara tagastamise protsess seaduslikele omanikele – kogudustele.

Kahjuks sel perioodil ei tehtud hädavajalikke pingutusi piiskopkonna tasemel organiseerimaks laiapõhjalist arutelu ajaloolise ja kanoonilise korra küsimuste üle, mille osas puudus vastastikune mõistmine. Esimene vaimulike ja ilmalike kogunemine, mis oli pühendatud EAÕK-i taastamise küsimuse kohta, toimus alles 1993. a alguses.

29.04.1993. a Pühtitsa Jumalaema Unumise naiskloostriis toimus Eesti Õigeusu Kiriku Täiskogu, mille eesistuja Pühim Moskva Patriarh Aleksius II andis Tallinna ja Eesti piiskop Korneliusele Patriarhi ja Sinodi Tomose autonoomia taastamise kohta.

Peagi oli plaanis redigeerida EAÕK-i 1935. a põhikirja, viies sinna sisse parandused, mis vastaksid tänapäeva reaalsusele ja esitada see registreerimiseks. Sellest teavitati kirjalikult 25.05.1993. a. EV presidenti, peaministrit ja siseministrit.

Ignoreerides seda kirja registreeris Eesti Vabariigi siseministeeriumi Usuasjade talitus 11. augustil 1993. a nimetusega „Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik“ struktuuri, mille juhatus oli Stockholmi „Sinod“, rikkudes sellega tol momendil kehtivat Kirikute ja koguduste seaduse vähemalt kaht paragrahvi: 2(1) ja 15(2), mille kohaselt Kirikuks tunnistatakse episkopaalset struktuuri (registreeritud grupeeringul polnud oma piiskoppi) ning selle juhatus peab asuma Eestis.

Kõigile piiskop Korneliuse protestidele, palvetele ja selgitustele Siseministeeriumis ja Usuasjade talituses ei pööratud tähelepanu, argumente eirati lähtudes kindlast veendumusest, et piiritagusele „Sinodile“ kuulub õigusjärgsuse staatus analoogselt pagulusvalitsusega (EAÕK justkui oleks ümberpaiknenud piiri taha ja nüüd naasnud), siit ka Sinodi täievolilisus. Ignoreeriti ka EAÕK-i Täiskogu 17.11.1993. a otsuseid, kus osalesid nii Moskva Patriarhaadi alla jäämise pooldajad, kui ka need, kes pooldasid üleminekut Konstantinoopoli Patriarhaadi alla. Otsuste tuum seisnes selles, et EAÕK-i registreerimine 11.08.1993. a tunnistati ebaseaduslikuks ning mõlematele Täiskogul esinenud grupeeringutel – nii Moskva kui ka Konstantinoopoli pooldajatel – oli tarvis *registreeruda ühiselt selle kanoonilise alluvusega, milles nad faktiliselt tol momendil olid, ning alles seejärel läbi viia eraldumine kanoonilisel teel.*

Eksivad need, kes räägivad, et riik ei tahtnud Moskva Patriarhaadi struktuuri registreerida. Riik oma ametnike näol tahtis *väga* registreerida kõiki meie kogudusi, kuid oma tingimustel: kas kõik registreeriks end läbi selle organisatsiooni, mis oli

Usuasjade talituse poolt tunnustatud EAÕK-iks, ja siis langeksid ära kõik koguduste varade tagastamise probleemid jne; või nendel, kes soovivad jääda Moskva Patriarhaadi alluvusse, tuleks registreerida uusmoodustatud struktuurina (justkui loodud nõukogude okupatsiooni ajal ning tänu sellele), öeldes lahti seega oma identiteedist, mis formuleeriti vastuvõetud lõppdokumenti Pühtitsa kloostri Täiskogul.

Teine levinud eksiarvamus seisneb selles, et lõhenemist eesti õigeusus kujutatakse ette kui toimunut rahvuslikul pinnasel. See pole tõsi. Kuigi tinglikult esines EAÕK-i eesti ja vene osade vahel eelpool mainitud eripära, aga pool eestlastest vaimulikkonnas eelistasid jääda truuks Emakirikule, ja vastupidi, ning konstantinoopolimeelses grupeeringus ilmutasid venelased märkimisväärset aktiivsust.

Ümberregistreerimise tähtaeg lõppes 25.12.1993. a. Endised registreerimistunnistused kaotasid kehtivuse. Alates sellest momendist EAÕK, kes endiselt säilitas ustavuse Emakirikule, sattus sügavasse õigusi piiravasse seisundisse.

Situatsioon süvenes, kui 20.02.1996. a Patriarh Bartholomeus kirjutas alla „Patriarhaalne ja Sinoodiline Otsus 1923. aastal Eesti Õigeusu metropoolia kohta antud Patriarhaalse ja Sinoodilise Tomose taaselustamisest“¹², peale mida VÕK-i Sinod sätestas 23.02.1996. a „peatada kanooniline ja euharistlik suhtlus Konstantinoopoli Patriarhaadiga ja Soome Autonoomse Peapiiskopkonnaga“ ning üle anda see küsimus läbi vaatamiseks VÕK-i Piiskoppide Kogule.¹³

Katkestus kestis suhteliselt lühikest aega. 3. ja 22. aprillil toimusid Zürichis läbirääkimised „eesti küsimuses“, mille käigus töötati välja ettepanekud, mis kiideti heaks VÕK-i Püha Sinodi poolt 16.05.1996. a (sellega paralleelselt võeti need vastu Istanbulis Konstantinoopoli Patriarhaadi Püha Sinodi poolt). Vastavalt nendele ettepanekutele anti Eestis oleva Moskva Patriarhaadi struktuuri vaimulikele ja ilmikutele vabadus valida jurisdiktsiooniline kuuluvus. Keelu all olevad vaimulikud ja ilmik tunnistati VÕK-i Püha Sinodi poolt keelu alt vabastatuteks. Nende kokkulepete kohaselt kohustusid mõlemad Patriarhaadid üksmeelselt koos töötama, „et ühiselt esitada oma seisukohad Eesti valitsusele, nii et kõikidel eesti õigeusklikel

¹² Vt EAA.5355.1.480 (paginatsioonideta). Selle dokumendi kohaselt Eesti Apostliku-Õigeusu Kiriku seaduslikeks järglasteks tunnistati „neid, kes aktsepteerisid Tomost ning katkematult säilitasid selle kanoonilist jätkuvust“. „Võõraste“ status määratleti eriliselt: „õigeusklikest venelastest immigrantidest usklikte suhtes, keda Nõukogude perioodil, kui Eesti moodustas toonase Nõukogude Liidu osa, Eestis massiliselt sisse seati“ eeldati luua „taastatud“ Konstantinoopoli struktuuri raames eraldi piiskopkonda vene keelt rääkiva piiskopiga. Ülemhinge karjaseks hoolitsemine „EAÕK“-i eest Piiskopi tooli Hoidjana oli usaldatud Karjala ja kogu Soome peapiiskop Johannesele (Rinne).

¹³ Vt: ЖМII. 1996. nr 3, lk 8.

oleks samasugused õigused, kaasa arvatud õigused oma varale.“¹⁴ Kanooniline ja euharistlik suhtlemine Patriarhaatide vahel oli taastatud.

Moskva Patriarhaat täitis viivitamatult kõik kohustused, Konstantinoopoli oma aga – *siiani* mitte ainustki.

Paralleelselt kirikutevahelise vaidlusega toimusid läbirääkimised riigiga, kes oli valmis tegema kompromisse, kuid sama nõuti Moskva Patriarhaadi kiriklikult struktuurilt Eestis. Üheks selliseks järeleandmiseks sai ajaloolisest nimetusest „Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik“ loobumine ja nimetuse „Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik“ vastuvõtmine. Samuti kompromissi korras otsustati põhikirjas jätta mainimata ka seaduslik õigusjärgsust, piirdudes sõnastusega, mis tunnistab *ajaloolist järjepidevust*.

Tulemuseks oli, et 17.04.2002. a Eesti Vabariigi Siseministerium registreeris antud põhikirja alusel MPEÕK-i. Seejärel algas kogudustele rendile antava vara, mida nad juba praktiliselt siiani kasutasid, üleandmise protsess.

Kas tasus minna nendele kompromissidele: loobuda õigusjärgsusest, ajaloolisest nimetusest, leppida vara saamisega tingimustel, mis ei vastanud Zürichi kokkulepetele võrdõiguslikkusest?.. Raske öelda. Selge on vaid see, et selles kompromissis peitub üks praeguse kriisi allikatest.

Praeguse kriisi allikaks on ka see, et lõhestumise väljaravimatus, EAÕK-i juhtkonna poolt Zürichi kokkulepete täitmata pärast, ei lubanud meil alustada ühiste jumalateenistustega, kuna see oleks tähendanud nõustuda ebavõrdõiguslikkusega, nõustuda kohustuste täitmata jätmisega ning ka kõige vastuvõetamatuga: nõustuda, et kõik see ongi normaalne!

¹⁴ Protokol nr 644 16.05.1996. a. Väljavõtted Oikumenilise Patriarhaadi Püha Sinodi kokkukutsumise hetkest alates 14. mail 1996. a. EAA.5355.1.480 (paginatsioonita).